

Visionen av det prostitutionsfria samhället

Om tankarna bakom sexköpslagen

Susanne Dodillet, doktorand i idé- och lärdomshistoria

I Sverige är det sedan 1999 förbjudet att köpa sexuella tjänster. Sexköpslagen ska markera att prostitution är någonting som inte accepteras av det svenska samhället. Det svenska sexköpsförbudet är unikt i världen. Inte någon annanstans är det tillåtet att sälja sex och samtidigt förbjudet att köpa. I denna artikel vill jag påminna om några av argumenten som sexköpslagens förespråkare anförde under diskussionerna om den nya prostitutionslagstiftningen i riksdagen och leta efter ett möjligt svar på frågan varför just Sverige valde att kriminalisera prostitutionens kunder.

Prostitutionsdebatten

I debatten om prostitutionslagstiftningen betonade politiker från samtliga politiska partier att det är viktigt att befria kvinnor som har hamnat i prostitutionen ur sin låsta situation. Uppfattningen att människor inte prostituerar sig frivilligt yttrades om och om igen. Folkpartisten Lennart Rohdin menade att många prostituerade befinner sig i ett så socialt och mänskligt utsatt läge, att frivilligheten med deras sysselsättning borde ifrågasättas, medan Ewa Larsson från miljöpartiet företrädde åsikten att prostitution är någonting som kvinnor drabbas av för att det inte finns något socialt skyddsnät som i tillräcklig stor utsträckning tar vara på deras möjligheter. Enligt kristdemokraten Ulla-Britt Hagström är prostitution en marknad som inte är frivillig och som strider mot de prostituerades egna intressen och deras egna möjligheter. Prostituerade ansågs vara könshandelns svagare part som utnyttjas av andra som vill tillfredsställa sin sexualdrift, och betraktades som offer som behöver hjälp. Människor med prostitutionserfarenheter som påstår sig vara nöjda med sin sysselsättning betraktades som

fångna i en illusion. Denna illusion ville man slå sönder och återföra människorna till ett människovärdigt vardagsliv. Politikerna ansåg sig själva – inte de prostituerade – vara bäst lämpade att definiera hur detta vardagsliv skulle se ut och var överens om att enbart ett liv utan prostitution kunde komma ifråga.

Förespråkarna för sexköpslagen inriktade sitt arbete efter visionen om ett samhälle utan prostitution och betraktade det som sin uppgift att ställa upp riktlinjer för uppnåendet av detta mål. I prostitutionsdebatten betonades det regelbundet att staten bär huvudansvaret för normbildningen i samhället. Gudrun Schyman som vid stiftandet av sexköpslagen var parti-ledare för vänsterpartiet uttryckte detta på följande vis:

Lagstiftning syftar inte bara till att komma åt brottslingar och en lags effektivitet kan inte bara bedömas utifrån hur många lagbrytare som döms. Lagstiftning handlar också om samhällets normer och värderingar. När barnaga förbjöds var det många som hävdade att det var en meningslös lagstiftning eftersom det var svårt att kontrollera om den efterföljdes. Men den lagen har verkat starkt normerande och på samma sätt markerar en lag som kriminaliserar könsköp hur samhället skall se på ojämlika maktförhållanden mellan könen.

Politikerna i riksdagen ansåg inte att prostitutionen, som tycks vara ett av de yttersta uttrycken för kvinnoförtryck, kan förenas med den svenska visionen av ett jämställt samhälle och har därför som mål att avskaffa, eller åtminstone minska, prostitutionen.

Sammanfattningsvis kan man säga att den svenska sexköpslagen utmärker sig genom minst tre kännetecken. Larssons uttalande om att det saknas sociala skyddsmekanismer som motverkar att människor hamnar i prostitutionen är ett exempel på uppfattningen att staten borde ta ansvaret för individen. Gudrun Schymans uttalande representerar den i prostitutionsdebatten återkommande tanken att staten med hjälp av lagstiftning ska forma normbildningen i samhället. Det är staten, alltså politikerna och inte medborgarna, som har tolkningsföreträdet när det ska avgöras vad som är bra för individen och samhället. Slutligen är sexköpslagen baserad på idealet om ett jämställt samhälle. Prostitutionen ska motverkas då den betraktas vara ett uttryck för ojämlika maktförhållanden mellan könen.

Idén att staten bär ansvaret för medborgarna och ska sätta upp målen för samhället samt visionen av en gemenskap som karakteriseras av jämlikhet, rättvisa och jämställdhet, som alltså är centrala tankar bakom sexköpslagen, har en lång tradition i Sverige. De tillhör det man kallar ”den svenska modellen”.

Den svenska modellen

Begreppet ”den svenska modellen” beskriver utvecklingen av det svenska samhället sedan 1930-talet. Epokens slut betraktas ofta vara under 1970-talet, även om många tankar från denna tid påverkar livet i Sverige även idag. Perioden 1930–1970 var i Sverige kännetecknad av en stor ekonomisk tillväxt, av en strukturutveckling från landbruk till industri och service, av urbanisering och en höjd materiell standard. Under 1900-talet utvecklades Sverige från ett av Europas fattigaste länder till ett av världens rikaste. Parallellt med den tekniska och ekonomiska utvecklingen under dessa år spreds idén, att metoderna för detta framsteg även kan överföras till andra områden och även där leda till framsteg. Tanken att alla problem i princip kan lösas av vetenskap och teknik, förutsatt att utvecklingen inte bromsas av störfaktorer som en föråldrad tradition eller andra irrationella synsätt, fick betydelse för landets politik.

Axel Hägerström, Herbert Tingsten, Alva och Gunnar Myrdal samt Ingemar Hedenius tillhör de filosofer och tänkare som har påverkat den svenska modellens politik. För att beskriva den svenska modellen närmare vill jag här se på makarna Myrdals samhällsvision. Min framställning av makarna Myrdals inflytande på den svenska politiken utgår framförallt från Ola Sigurdsons bok *Den lyckliga filosofin* som just handlar om den svenska modellens tänkare.

Makarna Myrdals politik

Alva (1902–1986) och Gunnar (1898–1987) Myrdal är den svenska sinnebilden för engagerade intellektuella. Båda deltog aktivt i den politiska debatten och spelade sedan 1930-talet en viktig roll i det svenska samhället. Båda har varit aktiva socialdemokrater, riksdagsledamöter, FN-diplomater och vinnare av Nobels fredspris. Parets mest kända bok är *Kris i befolkningsfrågan*, där de förespråkar en nyorientering av familjpolitiken,

men även en nyorientering av politiken i sin helhet i riktning mot en välfärdsstat. Boken ledde till stora debatter och är utan tvivel en av de viktigaste politiska skrifterna under 1900-talet.

Alva och Gunnar Myrdals arbete är präglad av viljan att rationalisera politiken och rikta den efter samhällets intressen. Gunnar Myrdal beskriver Sverige som ett homogent samhälle, baserat på moderniseringstankar. Det är dessa tankar som enligt makarna Myrdal präglar befolkningens föreställning av det goda livet och det lyckliga samhället, och som måste vara utgångspunkten för allt politiskt handlande. Välfärd, jämlikhet och rättvisa var för makarna Myrdal beståndsdelar av det moderna rationella samhället och ansågs vara hela folkets önskan. De betonade att deras koncept var ideologifritt och rationellt och att det låg i allas intresse. Ett samhälle där delar av befolkningen är förtryckta kan inte vara framgångsrikt, det var makarna Myrdals bestämda uppfattning.

Det är viktigt att framhäva, att det som Alva och Gunnar Myrdal beskrev som samhällsintressen (t.ex. välfärd, jämlikhet och rättvisa), inte behövde vara det människorna faktiskt ville, utan ”de åsikter, som de olika socialgrupperna skulle äga under den helt hypotetiska förutsättningen, att deras ekonomiska insikter voro fullständigare och riktigare”. Hos paret Myrdal verkar en upplyst minoritet, inte folket själv, formulera samhällets mål. Det är allt annat än säkert att var och en kan avgöra vad som är bäst för henne eller honom. Experterna, företrädarna för den civiliserade och upplysta minoriteten, som även Alva och Gunnar räknade sig till, uppträder som förmedlare mellan folket och dess verkliga intressen. Experterna kallas även sociala ingenjörer och motsvarar föreställningen av den logiskt och sakligt handlande ingenjören, som efter noggranna studier kan lösa såväl tekniska som sociala problem. Majoriteten av alla människor sågs som enfaldiga. Deras enfald hindrar människorna från att göra det rätta. Alla missförhållanden i samhället beror på människornas dåliga insikt i vad som är bäst för dem själva.

Planeringen av samhällsutvecklingen var för makarna Myrdal framförallt en pedagogisk uppgift. I *Kris i befolkningsfrågan* menar de: ”Den profylaktiska socialpolitikens direkta uppgift är att framskapa ett bättre människomaterial.” Det är intressant att närmare gå in på parets bildningspolitik, inte enbart eftersom uppfostran var ett viktigt instrument för deras politik,

utan också eftersom deras människobild blir mycket tydlig när man studerar deras pedagogik.

För att göra så många människor som möjligt delaktiga i samhällsutvecklingen, tyckte Alva och Gunnar att det var viktigt, att staten tar ansvaret för uppfostran av alla barn. Ett reformerat skolväsen var för paret kärnan av bildningspolitiken. Det är skolans "socialpedagogiska uppgift", menade de, att "lyckligt inordna och anpassa individerna i denna utveckling och att stegra deras möjlighet av fullvärdigt medlevande i det nya samhället" – "individernas sociala anpassning är skolans främsta mål". Senare tillade de: "Skolans målsättning måste bli klart social: ett planmässigt styrande av individernas utveckling och skolans kunskapsurval enligt samhällets intresse." Skolan skulle dessutom hjälpa individen att hitta ett yrke "där han har de bästa möjligheterna till maximal effektivitet och levnadsanpassning". Målet med politiken var uppfostran av en ny människotyp. "Den människotyp är den bästa, som på ett personligen mest harmoniskt och för samhället mest effektivitetsskapande sätt förmår anpassa sig till det sociala livet", skrev de i *Kris i befolkningsfrågan*. Människorna skulle uppfostras till samarbete och ömsesidig anpassning.

Kritiker har tyckt att målet med paret Myrdals politik inte är den upplysta medborgaren utan en i samhällsnyttans anda manipulerad individ. Deras förespråkare betonar däremot att parets vision, trots ingenjörskonst och profylaktisk socialpolitik, inte borde tolkas som demokratiskt förklätt försök till ett totalitärt expertherravälde. Det var myndiggörandet av varje enskild medborgare som Alva och Gunnar strävade efter. Tron på människans föränderlighet och den implicita tron på möjligheten till mänsklighetens moraliska framsteg har makarna Myrdal hämtat från upplysningsfilosoferna. Härifrån kommer också avvisandet av föreställningen om en fixerad mänsklig natur och determinerande arvsanlag. I *Den lyckliga filosofin* förklarar Ola Sigurdson att det var på grund av att arvets betydelse nedvärderades som tron på möjligheten av människans moraliska framsteg kunde växa. Med Gunnar Myrdals ord låter det såhär:

Människan och samhället kunde förbättras genom ändrade institutioner. Detta innebär en beredvillighet att göra ingrepp. Människorna och deras förhållanden kunde förbättras. Detta var innebörden i denna moralfilosofins praktiska radikalism.

Tillbaka till prostitutionsdebatten

Tittar man på prostitutionspolitiken i ljuset av den svenska modellen, kan man se den som ett sent uttryck för den rationella samhällsplaneringen av makarna Myrdal. Såsom makarna Myrdal utgick sexköpslagens förespråkare från visionen av ett bättre samhälle. När de definierade samhällsidealet tillhörde jämställdhet dess viktigaste kännetecken. Prostitution tycktes inte vara förenligt med visionen om ett jämställt samhälle, och skulle därför bekämpas. I propositionen *Kvinnofrid*, där sexköpslagen föreslogs, förklarade den socialdemokratiska regeringen under Göran Persson, att det i ett jämställt samhälle är "oacceptabelt att män köper kvinnor för pengar".

Även makarna Myrdal övertygelse, att det som är bra för samhället även är bra för varje enskild, lever vidare i dagens prostitutionsdebatt. Där menar man att prostitution har negativa konsekvenser både för de prostituerade och för deras kunder, då varken de ena eller de andra av dessa lever ett liv i jämställdhet. I likhet med paret Myrdal tyckte även förespråkarna för sexköpslagen att ett välfungerande samhälle är bra för individen och att det därför är rationellt av individen att anpassa sig till och leva i överensstämmelse med samhällsidealet. Levnadsmönster som avviker från ett liv i jämställdhet betraktades alltså som irrationella och skulle motverkas. Att övertygelsen om att individernas intressen överensstämmer med samhällsvisionen är stark hos de debatterande förstår man, när man tittar på hur människor som säger sig inte vilja leva i enlighet med samhällsmålet motas. Socialstyrelsen, till exempel, menar i sin rapport *Kännedom om prostitution 2003* som publicerades i juni 2004 och utgör en utvärdering av sexköpslagen, att prostituerade som försvarar sin sysselsättning inte objektivt kan förespråka prostitution, då de lever i en "illusionernas arena" och är offer för ett falskt medvetande. Först när kvinnorna befrias från prostitutionen och likställs med männen, alltså när de kommer i överensstämmelse med samhällsvisionen, är de befriade från illusionen och därmed fullvärdiga samhällsmedlemmar. Politiker ansåg att det var deras ansvar – men även myndigheternas och hjälporganisationernas uppgift – att upplysa människor, vars levnadssätt bryter mot det som betraktas vara det rätta livet, om deras verkliga intressen och att återföra dem till ett människovärdigt vardagsliv. En existens utanför samhället är otänkbar för prostitutionslagstiftarna likaväl som för makarna Myrdal.